

Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування порушень законів і звичаїв війни

Валерій Сокурєнко * а

* Д-р юрид. наук, проф., Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8923-5639>, e-mail: rector_hnuvs@ukr.net

DOI: 10.32353/khrife.2.2023.02 УДК 343.98:341.4

Надійшло 16.02.2023 / Рецензовано 13.03.2023 / Прийнято до друку 21.03.2023 /
Доступно онлайн 30.06.2023

Розглянуто актуальні питання розслідування порушень законів і звичаїв війни, що потребує застосування криміналістичної техніки. Автор мав на меті (за допомогою формально-логічного та системно-структурного методів): визначити чинники, які впливають на техніко-криміналістичне забезпечення розслідування порушень законів і звичаїв війни; схарактеризувати техніко-криміналістичні засоби відповідно до конкретних ситуацій досліджуваних злочинів; надати практичні рекомендації із використання видів і засобів криміналістичної техніки в цих ситуаціях. Зауважено, що техніко-криміналістичне забезпечення розслідування порушень законів і звичаїв війни обумовлено кримінально-правовими та криміналістичними аспектами. Обґрунтовано, що огляд місця події (як важливе джерело доказів) на окупованих і деокупованих територіях має свої особливості (через небезпеку територій, де ведуться активні бойові дії; фізичну неможливість здійснити слідчі (розшукові) дії і/або затримати винних осіб тощо): зокрема, важливого значення у цьому разі набувають техніко-криміналістичні засоби дослідження цифрових слідів. Доведено необхідність під час розслідування порушень законів і звичаїв війни убезпечити працівників правоохоронних органів засобами захисту й відрядити їм на допомогу фахівців у галузі вибухотехніки, геномного аналізу, криміналістичної 3D-реконструкції, профілювання доквілля та ін. Використовувані для таких розслідувань криміналістичні обліки (зокрема, мультимодальні), потребують удосконалення із застосуванням новітнього іноземного досвіду, що сприятиме виявленню максимальної кількості джерел доказової інформації та підвищить оперативність і якість її отримання.

Ключові слова: *воєнні злочини; розслідування кримінальних правопорушень; техніко-криміналістичне забезпечення; криміналістична методика; порушення законів і звичаїв війни; криміналістика.*

Постановка наукової проблеми

Із початком повномасштабної російської агресії перед органами досудового розслідування постали нові виклики, пов'язані з необхідністю швидкого, усебічного та якісного документування, збирання доказової інформації про воєнні злочини, серед яких понад 90 % складають порушення законів і звичаїв війни (ст. 438 Кримінального кодексу України ¹). Наприклад, за даними Офісу Генерального прокурора, 2022 року (від моменту вторгнення РФ до України) відкрито 49 483 кримінальних проваджень за цією статтею ².

Безумовно, ефективне розслідування таких кримінальних правопорушень неможливе без використання криміналістичної техніки. Застосування на-

уково-технічних засобів отримання доказової інформації зумовлено багатьма чинниками й має здійснюватися в певній послідовності. Тому питання вибору техніко-криміналістичних засобів і методів виявлення, фіксування й дослідження матеріальних слідів та інших джерел доказової інформації під час розслідування таких злочинів потребують докладного розгляду.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Питання стратегії й тактики досудового розслідування воєнних злочинів ретельно досліджувати такі науковці: Д. О. Коваль і Р. А. Авраменко ³; О. В. Батюк і С. О. Дмитрів ⁴; О. М. Дуфенюк ⁵; О. В. Червякова ⁶; А. В. Шульженко ⁷.

- 1 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 17.03.2023).
- 2 Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень — грудень 2022 року / Офіс Генпрокурора : офіц. сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 17.03.2023).
- 3 Коваль Д. О., Авраменко Р. А. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі. Київ ; Одеса, 2019. 36 с. URL: <https://truth-hounds.org/wp-content/uploads/2019/12/%D0%92%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D1%96-%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8-Truth-Hounds.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).
- 4 Батюк О. В., Дмитрів С. О. До питання організації розслідування військових злочинів. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 3 (13). С. 77—87. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3976> (дата звернення: 15.03.2023).
- 5 Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 369—374. DOI: [10.32782/2524-0374/2022-4/88](https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/88) (дата звернення: 15.03.2023).
- 6 Червякова О. В. Відповідальність за воєнні злочини: механізми та процеси відновлення суверенітету та безпеки України. *Форум права*. 2020. № 61 (2). С. 150—162. DOI: [10.5281/zenodo.3883835](https://doi.org/10.5281/zenodo.3883835) (дата звернення: 15.03.2023).
- 7 Шульженко А. В. Проблеми доказування об'єктивної сторони у злочинах про порушення законів і звичаїв війни. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 2 (98). С. 261—270. DOI: [10.33766/2524-0323.98.261-270](https://doi.org/10.33766/2524-0323.98.261-270) (дата звернення: 15.03.2023).

Окремі питання техніко-криміналістичного забезпечення воєнних злочинів докладно розглянув Р. Л. Степанюк⁸.

Водночас немає комплексних досліджень щодо техніко-криміналістичного забезпечення розслідування порушень законів і звичаїв війни з урахуванням іноземного досвіду та ситуацій, якими обумовлено вибір техніко-криміналістичних засобів.

Мета статті

Визначити особливості техніко-криміналістичного забезпечення розслідування порушень законів і звичаїв війни з урахуванням чинників, які впливають на їхнє техніко-криміналістичне забезпечення. Схарактеризувати техніко-криміналістичні засоби відповідно до конкретних ситуацій техніко-криміналістичного забезпечення досліджуваних злочинів з урахуванням іноземного досвіду.

Методи дослідження

За допомогою формально-логічного методу визначено особливості техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування порушень законів і звичаїв війни. Системно-структурний метод дав змогу класифікувати засоби техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування таких злочинів з урахуванням іноземного досвіду.

Викладення основного матеріалу дослідження

У криміналістичній літературі техніко-криміналістичне забезпечення визначено як систему науково-технічних засобів, призначених для проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), судових дій, експертного дослідження, а також інформаційної підтримки досудового розслідування, судових справ і спеціально розроблених технічних прийомів, методів, методик їх використання, необхідних для динамічної оптимізації діяльності органів кримінальної юстиції із запобігання кримінальним правопорушенням, їх розслідування й судового розгляду⁹.

Під час розслідування воєнних злочинів джерелами значущої інформації є такі:

- особистісні — показання свідків, потерпілих, підозрюваних (найчастіше ними є полонені);
- речові — матеріальна обстановка; місця руйнувань; залишена техніка, речі, зброя, боєприпаси та їхні фрагменти, вибухонебезпечні об'єкти, які не детонували; трупи з ознаками насильницької смерті; сліди біологічного походження. До цих слідів належать також матеріали й речовини, що засвідчують факти застосування забороненої зброї або забруднення екосистеми

8 Степанюк Р. Л. Деякі питання техніко-криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25.11.2022). Харків, 2022. С. 368—371. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/15094> (дата звернення: 15.03.2023).

9 Павлюк Н. В. Поняття та інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2015. Вип. 15. С. 96—104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2015_15_15 (дата звернення: 10.03.2023).

(грунту, води та ін.) небезпечними речовинами;

- цифрові — матеріали фото-, відеофіксування подій; дані електронних, комп'ютерних і телекомунікаційних мереж; дані геолокації засобів, оснащених GPS-маяками; дані з відкритих джерел цифрової інформації тощо;
- документальні — протоколи; розпорядження; накази; плани проведення військових операцій; замовлення на постачання; особисті документи комбатантів; фінансові документи тощо ¹⁰.

Робота із цими джерелами інформації потребує використання техніко-криміналістичних засобів, які сприяють швидкому, повному й неупередженому розслідуванню та судовому розгляду порушень законів і звичаїв війни.

Зауважимо, що техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень реалізують під час:

- проведення окремих слідчих (розшукових) дій;
- призначення та проведення криміналістичних експертиз.

Криміналістичну техніку застосовують на всіх етапах розслідування. Її складають елементи, що утворюють систему: криміналістична фотографія, відеозапис; криміналістичне дослідження слідів; криміналістичне дослідження ознак зовнішності людини; техніко-криміналістичне дослідження документів; криміналістичне дослідження письма; криміналістичне дослідження зброї, бо-

єприпасів, вибухових пристроїв і слідів їх застосування; криміналістичне дослідження речовин, матеріалів і виробів; криміналістичне дослідження голосу людини; одорологія та криміналістична реєстрація.

Отже, засоби криміналістичної техніки різноманітні. Їх використання залежить від виду кримінального правопорушення, наявної доказової інформації й техніко-криміналістичних ситуацій. Ми погоджуємося з В. С. Бондар у тому, що техніко-криміналістична ситуація — це обстановка, що склалася на певний момент розслідування й зумовлює необхідність застосування конкретних науково-технічних засобів і методів ¹¹.

Ситуаційна зумовленість передбачає:

- необхідність застосування науково-технічних засобів;
- конкретний вид технічних засобів або комплекс таких засобів, способи, методи та суб'єктів їх застосування;
- характер об'єктів, щодо яких потрібно застосувати науково-технічні засоби;
- певні результати, які заплановано отримати в результаті застосування науково-технічних засобів і методів (зокрема, забезпечити придатність слідів для подальшого дослідження) ¹².

Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування порушень законів і звичаїв війни обумовлено особливостями їх розслідування — кримінально-правовими та криміналістичними

10 Дуфенюк О. М. Зазнач. твір. С. 372. DOI: [10.32782/2524-0374/2022-4/88](https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/88) (дата звернення: 15.03.2023).

11 Бондар В. С. Особливості вирішення техніко-криміналістичних завдань досудового розслідування кримінальних правопорушень. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 284—296. DOI: [10.33994/kndise.2021.66.28](https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.28) (дата звернення: 15.03.2023).

12 Там само.

аспектами. Із-поміж криміналістичних варто назвати такі:

- особливості слідової картини злочинів;
- суб'єкти техніко-криміналістичного забезпечення (слідчі, працівники оперативних підрозділів, експерти);
- особливості техніко-криміналістичних ситуацій. На ситуації впливають такі чинники: неможливість здійснити слідчі (розшукові) дії на окупованих територіях; небезпека проводити слідчі (розшукові) дії на території, де ведуться активні бойові дії; неможливість затримати винних осіб, які перебувають на території країни-агресора.

Із-поміж ситуацій розслідування, які мають місце на початковому етапі і які зумовлюють подальші техніко-криміналістичні ситуації, виокремимо такі:

- порушення законів і звичаїв війни на окупованій території;
- порушення законів і звичаїв війни на підконтрольній Україні території.

Отже, серед типових техніко-криміналістичних ситуацій можна виокремити науково-технічні засоби й методи збирання доказів:

- на окупованій території;
- на території, підконтрольній Україні.

Як зазначає О. В. Фесенко, у разі якщо злочин скоєно на тимчасово окупованій

території, найчастіше джерелами доказів стають відомості, отримані: за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій (зокрема, за результатами зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж і електронних інформаційних систем: прослуховування телефонів осіб, причетних до скоєння злочину; отримання доступу до електронної поштової скриньки особи); із засобів масової інформації та зі всесвітньої мережі «Інтернет», а також допит свідків чи потерпілих, що змогли виїхати на підконтрольну Україні територію¹³.

Наведена ситуація свідчить про особливе значення для подібних розслідувань засобів дослідження цифрових слідів. Серед них важливо виокремити протокол Берклі з ведення розслідувань із використанням відкритих цифрових даних¹⁴ (далі — *протокол Берклі*), розроблений школою права Університету Каліфорнії (англ. *University of California, Berkeley*) та Офісом Верховного комісара ООН з прав людини. Україна перейняла іноземний досвід: цей протокол складають саме під час огляду місця події на окупованій території.

Протокол Берклі — це практичний посібник з ефективного використання цифрової інформації з відкритим вихідним кодом (доступом) під час розслідування порушень міжнародного кримінального права, прав людини, гуманітарного права, миру та безпеки людства¹⁵. Ми проаналізували протоколи

13 Фесенко О. В. Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях*: мат-ли кругл. столу. (Київ, 26.07.2016). Київ, 2016. С. 122—125.

14 Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних / Управлін. Верховн. комісара ООН з прав людини та Центру з прав людини Каліфорн. ун-ту в Берклі, Юрид. шк., 2022. 119 с. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf> (дата звернення: 11.02.2023).

15 Там само.

огляду місця події з використанням положень протоколу Берклі, що є оглядом вебсторінок, інформацію з яких надалі можна використати як доказ.

Іноземний досвід свідчить про те, що онлайн-матеріали необхідно збирати в їх рідному або максимально наближеному до такого форматі. Онлайн-інформацію слід збирати так, щоби дати змогу надалі з'ясувати достовірність і цілісність її даних ¹⁶.

Розглянемо збирання цифрових слідів під час розслідування злочинів докладніше. Насамперед слідчому необхідно використовувати геопросторову інформацію. Таку інформацію можна отримати в результаті аналізу контенту картографічних додатків мобільних пристроїв і їхніх карт пам'яті, а також хмарних сервісів, на яких зберігають дані програм геолокації. Про необхідність збирання такої інформації свідчить також іноземний досвід ¹⁷.

За допомогою цифрової інформації можна встановити:

- осіб, причетних до злочину;
- свідків із-поміж очевидців;
- викрадене майно;
- місце скоєння злочину;
- час події;
- тривалість перебування особи в певному місці;
- факт перебування в одному місці різних осіб, зокрема співучасників злочину.

Для того щоб зібрати такі цифрові сліди, використовують спеціальні програмно-апаратні комплекси для криміналістичного дослідження контенту, які дають змогу:

- вилучати дані з мобільних пристроїв (на платформі iOS, Android, BlackBerry, WindowsPhone);
- імпортувати резервні копії пристроїв, а також фізичні образи (JTAG, Chip-off);
- отримувати дані із хмарних сховищ (фізичне зберігання даних з комп'ютера на серверах хостингових компаній);
- завантажувати й аналізувати дані автоматизованих систем обліку наданих операторами мобільного зв'язку послуг;
- вилучати контакти, повідомлення, дзвінки, файлову систему, місце розташування та видалену інформацію;
- знаходити загальні місця перебування декількох осіб і будувати маршрути їхнього пересування;
- виявляти зв'язки між декількома пристроями;
- переглядати всі події в хронологічній послідовності й виявляти періоди активності користувача;
- аналізувати контент за ключовими словами;
- використовувати пошукові фільтри для швидкого виявлення необхідної інформації.

Окрім того, такі програмно-апаратні комплекси дають змогу досліджувати структури файлової системи (включно з видаленими даними); вилучати ім'я користувача, паролі, файли історії, тимчасові файли; аналізувати геопросторову інформацію про попередні місця перебування підозрюваного.

16 Documenting International Crimes and Human Rights Violations for Criminal Accountability Purposes: Guidelines for Civil Society Organisations. 21 Sept 2022 / European Union Agency for Criminal Justice Cooperation. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/publication/documenting-international-crimes-and-human-rights-violations> (дата звернення: 15.03.2023).

17 Протокол Берклі ... URL: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).

Слідчі та спеціалісти, які збирають і досліджують таку інформацію, мають дбати про безпеку. Це стосується програмного забезпечення й телекомунікаційних мереж. Отже, згадані суб'єкти повинні мати знання в галузі цифрових технологій і постійно їх удосконалювати. Тобто однією з особливостей техніко-криміналістичного забезпечення розслідування порушень законів і звичаїв війни, скоєних на окупованій території, є використання техніко-криміналістичних засобів і методів збирання цифрових доказів.

Джерелами доказів на деокупованій території є: огляд місця події; допити свідків і потерпілих; слідчі експерименти й інші слідчі (розшукові) дії. Важливо пам'ятати, що деокупована територія залишається дуже небезпечною. Тому слідчим групам доводиться діяти в несприятливих умовах: підвищеного ризику; швидкої зміни обстановки; наявності вибухонебезпечних предметів; загроз обстрілів, обвалів, руйнувань будівель і споруд; пошкодження транспортних та енергетичних мереж.

У такій ситуації важливим завданням є також безпекова складова: наприклад, забезпечення працівників правоохоронних органів засобами захисту (спеціальним одягом), залучення фахівців із розмінування територій тощо.

Зважаючи на специфіку розслідування таких злочинів, до проведення слідчих (розшукових) дій можна залучити військового фахівця, який відповідно до ст. 71 Кримінального процесуального кодексу України¹⁸ має статус спеціаліста.

Наступна особливість техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів у зазначеній ситуації — використання таких технічних засобів, як-от: металошукачі, трупощукачі, магнітні піднімачі, набори для роботи з мікрооб'єктами, набори технічних засобів для виявлення видалених зображень на металах, пересувні вибухотехнічні лабораторії (наприклад, «МО-Імпульс», прилад «БМ», піднімач «МР-1», піднімач «Спрут», набір «Молекула», «Слід-4», «Феррит-1») ¹⁹.

Під час оглядів місць події на деокупованих територіях слідчому доцільно використовувати безпілотні літальні апарати. Квадрокоптери у процесі огляду дають змогу з висоти оцінити масштаби руйнувань та оглянути територію на наявність підозрілих предметів (пасток, розтяжок тощо). Такі літальні апарати спрощують огляд місця події та підвищують безпеку його учасників.

Під час огляду місця події слідчий вилучає речові докази, які потрібно дослідити якнайшвидше. Утім, досвідчені у розслідуванні порушень законів і звичаїв війни іноземні фахівці рекомендують не чіпати й не збирати небезпечні предмети. Натомість вони радять фіксувати небезпечні предмети за допомогою фотографування (фільмування) і докладно описувати їх у протоколі, але в жодному разі не вилучати з місця події ²⁰.

Перелік технічних засобів, застосовуваних на місці події, залежить від наявних слідів та обстановки, у якій його складають. Найчастіше під час розслідування порушень правил і звичаїв війни

18 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.03.2023).

19 Маланчук П. М., Мантула А. П. Перспективи розвитку криміналістичної техніки в розслідуванні, розкритті і попередженні злочинів. *Young Scientist*. 2017. № 11 (51). С. 914—918. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_11_223 (дата звернення: 15.03.2023).

20 Documenting International Crimes ... URL: <https://www.eurojust.europa.eu/publication/documenting-international-crimes-and-human-rights-violations> (дата звернення: 15.03.2023).

слідчий має справу зі слідами вибуху. Тому він має знатися на спеціальному обладнанні: засобах транспортування вибухових пристроїв; засобах виявлення й ідентифікації вибухових пристроїв і речовин; засобах контактної та дистанційної роботи з вибуховими пристроями; спеціальних пересувних вибухотехнічних лабораторіях.

Техніко-криміналістичні засоби дослідження вибухових пристроїв і речовин різноманітні й залежать від видів вибухових матеріалів та конструкцій вибухових пристроїв.

Так, серед науково-технічних засобів, застосовуваних під час виявлення вибухонебезпечних об'єктів, сьогодні особливого значення набувають засоби фото- та відеотехніки. Як зазначає Ю. П. Приходько, це пов'язано з тим, що вибухові речовини змінюють свої властивості під дією кисню, а це згодом може негативно позначитися на їх збереженні, транспортуванні та дослідженні²¹.

Вибухонебезпечні об'єкти у твердому, пастоподібному, рідинному вигляді здебільшого вилучають за допомогою набору інструментів зі спеціальної криміналістичної валізи. У разі громіздкості таких вибухонебезпечних об'єктів або неможливості їх транспортувати

змиви тампонами проводять на місці події²².

Під час проведення огляду варто також подбати:

- про спеціалізований транспорт (мікроавтобуси для перевезення криміналістичної техніки, вилучених доказів; пересувні криміналістичні лабораторії; землерийну техніку; мобільні рефрижератори для транспортування трупів до пунктів проведення судово-медичних розтинів тощо);
- техніко-криміналістичні засоби, призначені для пакування речових доказів, вилучення об'єктів, проведення досліджень у польових умовах;
- інше обладнання (для перевірки територій і знешкодження потенційно небезпечних вибухових об'єктів, спеціальне судово-археологічне, рентгенівське, освітлювальне, вимірювальне обладнання тощо).

Під час розслідування злочинів слідчому доводиться також звертатися по інформацію до криміналістичних обліків: дактилоскопічного; зразків ДНК; розшуку зниклих безвісти осіб; установлення осіб невпізнаних трупів; розшукуваних

21 Приходько Ю. Особливості техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних з кримінальними вибухами. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2015. № 5/1. С. 106—113. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/2305/1/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%BE-%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%96%D0%B2%2C%20%D0%BF%D0%BE%D0%B2%E2%80%99%D1%8F%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B7%20%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BC%D0%B8%20%D0%B2%D0%B8%D0%B1%D1%83%D1%85%D0%B0%D0%BC%D0%B8.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).

22 Там само.

транспортних засобів (зокрема, у зв'язку з безвісним зникненням особи); викраденої, утраченої, вилученої, знайденої, добровільно зданої зброї (із-поміж тієї, яку незаконно зберігали) та ін.

Варто зауважити, що в сучасному світі новітніх технологій стрімко розвиваються мультимодальні криміналістичні обліки, які поєднують кілька параметрів: приміром, відбитки пальців рук, зображення обличчя й сітківки ока²³.

Із метою поліпшити дактилоскопічну ідентифікацію та автоматизувати дактилоскопічні обліки також запроваджують різні способи дактилоскопіювання, зокрема безконтактний. За допомогою цих технологій криміналісти, експерти, поліцейські можуть швидко й легко порівняти відбитки пальців на місці злочину з розширеною віртуальною базою даних. Окрім того, використання безконтактного дактилоскопіювання дає змогу отримати відбитки пальців високої якості, без забруднення та з мінімальними витратами часу.

Під час розслідування воєнних злочинів доволі часто доводиться ідентифікувати трупи. Це можна здійснювати візуально за рисами зовнішності або за допомогою досліджень судово-медичної одонтології, геномної ДНК. Роботу судового медика значно ускладнюють: фрагментування тіла внаслідок тяжких вибухових, вогнепальних та інших поранень; кількаразове переміщення трупа сторонніми особами; зміни місця

поховання людських останків; довготривале перебування тіла на відкритому вологому повітрі, поховання у вологому ґрунті і/або в масових похованнях (оскільки це прискорює процеси гниття й омилення трупа).

До процесуальних дій у місцях масових поховань іноземні колеги радять залучати фахівців судової антропології та судової археології²⁴.

Британські науковці стверджують: за умови виявлення ознак перепоховання тіл або за наявності інформації про їх переміщення транспортом доцільно досліджувати ґрунти, рослинність, пилок, нашаровані у вигляді осаду на тілі або одязі потерпілого внаслідок контакту з ними. Порівняння цих даних із даними балістичних досліджень, інших зразків дає змогу визначити первинне та вторинне місця злочину: цей метод називають *профілюванням довкілля* (уперше його використали під час розслідування воєнних злочинів у Міжнародному трибуналі щодо колишньої Югославії)²⁵.

Що стосується зразків ДНК, то наразі під час генотипоскопічних досліджень здебільшого використовують так зване профілювання ДНК за допомогою трасування доказів (волосся або зразків шкіри). Утім, якщо ці зразки мають високий ступінь деградації, для аналізу старих кісток або зубів доцільно застосувати секвенсер ДНК²⁶.

Важливого значення останнім часом набуває дослідження змішаних зразків

23 Rajasekar V., Predić B., Saracevic M., Elhoseny M., Karabasevic D., Stanujkic D., Jayapaul P. Enhanced multimodal biometric recognition approach for smart cities based on an optimized fuzzy genetic algorithm. *Scientific Reports*. 2022. Vol. 12. Art. 622. DOI: 10.1038/s41598-021-04652-3 (дата звернення: 15.03.2023).

24 Духенюк О. М. Значч. твір. С. 373. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-4/88 (дата звернення: 15.03.2023).

25 Brown A. G. The use of forensic botany and geology in war crimes investigations in NE Bosnia. *Forensic Science International*. 2006. Vol. 163. Is. 3. Pp. 204—210. DOI: 10.1016/j.forsciint.2006.05.025 (дата звернення: 15.03.2023).

26 Kreeger L. R., Weiss D. M. Forensic DNA Fundamentals for the Prosecutor. Be not Afraid. USA : American Prosecutors Research Institute, 2003. 39 p. URL: <https://www.crime-scene-investigator.net/APRI-DNAfundamentalsprosecutor.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).

ДНК. Особливо гостро це питання постає в разі знайдення масових поховань. Донедавна змішані зразки ДНК (ДНК кількох осіб) науковці вважали непридатними для дослідження, оскільки не вміли їх розділяти. Сьогодні вже розроблено методи та програмне забезпечення для інтерпретації складних міксів ДНК, які здатні виокремлювати ДНК чотирьох осіб: ці технології вже використовують у США, Новій Зеландії та Австралії²⁷. Такий іноземний досвід є вкрай актуальним для України в умовах воєнного стану.

Наприклад, для розслідування масових поховань у Бучі й під Харковом українські експерти успішно використовували подаровану французькими партнерами мобільну ДНК-лабораторію: завдяки їй обладнанню навіть за спаленими та змішаними рештками фахівці точно визначили генетичні профілі, що сприяло оперативній ідентифікації загиблих²⁸.

Окрім того, іноземні науковці здійснюють численні дослідження, спрямовані на вдосконалення: методів ідентифікації за ДНК і за протеїновими маркерами волосся людини (185 унікальних протеїнових маркерів уже мож-

на (разом із профайлінгом ДНК) використовувати для ідентифікації людини: їхні комбінації дають змогу виокремити одну людину серед мільйона²⁹); методів дослідження слідів крові на місці події і слідів пострілу на різних перешкодах тощо.

Важливого значення під час розслідування таких злочинів набуває також криміналістична 3D-реконструкція обличчя за знайденими кістками черепа. Світова наукова спільнота продовжує досліджувати можливості використання тривимірного друкування для реконструкції обличчя за кістками черепа³⁰. Люксембурзька компанія *Artec3D* надала Україні 30 бездротових 3D-сканерів *Artec Leo*, за допомогою яких вітчизняні експерти не тільки реконструюють обличчя жертв, а й оперативно документують людські останки, зберігають докази пошкодження будівель, транспортних засобів та об'єктів інфраструктури³¹.

Що стосується виявлення ушкоджень на тілі потерпілих, то варто відзначити позитивний досвід фотографування з альтернативним освітленням, яке сприяє виявленню ушкоджень ще до їхньої появи на шкірі (спеціальна камера з використанням синього світла

27 Biebert F. R., Buckleton J. S., Budowle B., Butler J. M., Coble M. D. Evaluation of forensic DNA mixture evidence: protocol for evaluation, interpretation, and statistical calculations using the combined probability of inclusion. *BMC Genetics*. 2016. Vol. 17. Art. 125. DOI: [10.1186/s12863-016-0429-7](https://doi.org/10.1186/s12863-016-0429-7) (дата звернення: 15.03.2023).

28 Vergano D., Lisnych K. Ukraine is jump-starting its war-crimes investigations with a French mobile DNA lab / *TheMessenger*. 11/15/2022. URL: <https://themessenger.com/grid/a-french-mobile-dna-lab-is-helping-ukraine-investigate-war-crimes-and-mass-graves> (дата звернення: 10.03.2023).

29 Степанюк Р. Л., Лапта С. П. Новітні зарубіжні розробки та перспективні дослідження у галузі техніко-криміналістичного забезпечення протидії злочинності. *Право і Безпека*. 2017. № 2. С. 96—101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2017_2_19 (дата звернення: 15.03.2023).

30 Gupta S., Gupta V., Vij H., Vij R., Tyagi N. Forensic Facial Reconstruction: The Final Frontier. *Journal of Clinical and Diagnostic Research*. 2015. Vol. 9. Is. 9. Pp. 26—28. DOI: [10.7860/JCDR/2015/14621.6568](https://doi.org/10.7860/JCDR/2015/14621.6568) (дата звернення: 15.03.2023).

31 3D Scanning Will Be Used in Ukraine to Document Evidence of War Crimes / *TECH-LABS*. Aug 30, 2022. URL: <https://tech-labs.com/news/3d-scanning-will-be-used-ukraine-document-evidence-war-crimes> (дата звернення: 10.03.2023).

й помаранчевих фільтрів здатні виокремити підшкірні ушкодження, невидимі для неозброєного ока)³².

Висновки

Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування порушень законів і звичаїв війни обумовлено особливостями їх розслідування — кримінально-правовими та криміналістичними аспектами. Із-поміж криміналістичних варто назвати такі:

- особливості слідової картини злочинів;
- суб'єкти техніко-криміналістичного забезпечення (слідчі, працівники оперативних підрозділів, експерти);
- особливості техніко-криміналістичних ситуацій. На ситуації впливають такі чинники: неможливість здійснити слідчі (розшукові) дії на окупованих територіях; небезпека проводити слідчі (розшукові) дії на територіях, де ведуться активні бойові дії; неможливість затримати винних осіб, які перебувають на території країни-агресора.

Типовими техніко-криміналістичними ситуаціями є науково-технічні засоби й методи збирання доказів:

- на окупованій території;
- на території, підконтрольній Україні.

У першій ситуації особливого значення набувають техніко-криміналістичні засоби дослідження цифрових слідів, поміж яких важливо виокремити протокол Берклі. Суб'єкти застосування техніко-криміналістичних засобів мають дбати про безпекову складову, про-

грамне забезпечення, телекомунікаційні мережі та ін.

Джерелами доказів на деокупованій території є: огляд місця події; допити свідків і потерпілих; слідчі експерименти й інші слідчі (розшукові) дії. Важливо пам'ятати, що деокупована територія залишається дуже небезпечною. Тому слідчим групам доводиться діяти в несприятливих умовах: підвищеного ризику; швидкої зміни обстановки; наявності вибухонебезпечних предметів; загроз обстрілів, обвалів, руйнувань будівель і споруд; пошкодження транспортних та енергетичних мереж. У такій ситуації важливим завданням є також безпекова складова: наприклад, забезпечення працівників правоохоронних органів засобами захисту (спеціальним одягом), залучення фахівців із розмінування територій тощо.

Під час оглядів місць події на деокупованих територіях слідчому доцільно використовувати безпілотні літальні апарати. Квадрокоптери у процесі огляду дають змогу з висоти оцінити масштаби руйнувань та оглянути територію на наявність підозрілих предметів (пасток, розтяжок тощо). Такі літальні апарати спрощують огляд місця події та підвищують безпеку його учасників. Доцільно також відрядити на допомогу слідчим і працівникам правоохоронних органів фахівців у галузі вибухотехніки, геномного аналізу, криміналістичної 3D-реконструкції, профілювання довкілля та ін.

Використовувані для таких розслідувань криміналістичні обліки (дактилоскопічний; зразків ДНК; розшуку зниклих безвісти осіб; установлення осіб невідомих трупів; розшукуваних транспортних засобів (зокрема, у зв'язку з безвісним зникненням особи);

32 Степанюк Р. Л., Лапта С. П. Зазнач. твір. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2017_2_19 (дата звернення: 15.03.2023).

викраденої, утраченої, вилученої, знайденої, добровільно зданої зброї (із-поміж тієї, яку незаконно зберігали) та ін.), зокрема мультимодальні, потребують удосконалення із застосуванням новітнього іноземного досвіду, що сприятиме виявленню максимальної кількості джерел доказової інформації та підвищить оперативність і якість її отримання.

Technical and Forensic Support for the Investigation of Violations of Laws and Customs of the War
Valerii Sokurenko

The paper describes up-to-date issues of investigating the violation of laws and customs of the war that requires the use of forensic techniques. The author aimed (through the formal logical and system-structural methods) to identify the factors that influence the technical and forensic support of the investigation of violations of laws and customs of the war; characterize forensic techniques in accordance with the specific situations of the crimes under study; to provide practical recommendations on the use of types and means of forensic techniques in these situations. It is noted that the technical and forensic support for the investigation of violations of the laws and customs of the war is conditioned by criminal law and forensic aspects. It is substantiated that the inspection of the scene (as an important source of evidence) in the occupied and deoccupied territories has its own peculiarities (due to the danger of the territories where active hostilities are taking place; physical impossibility to carry out investigative (search) actions and/or detain the perpetrators, etc.); in particular, the technical and forensic means investigating digital traces are of great importance in this case. The author proves the need to provide law enforcement officers with protective equipment and send specialists in the field of explosives engineering, genomic analysis, forensic 3D reconstruction, environmental profiling, etc. to help them during the investigation of

violations of the laws and customs of war. The forensic records used for such investigations (in particular, multimodal ones) need to be improved with the latest foreign experience, which will help identify the maximum number of sources of evidence and improve the efficiency and quality of its receipt.

Keywords: war crimes; investigation of criminal offenses; technical and forensic support; forensic methodology; violation of laws and customs of the war; forensic science.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному чи некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішеннях про публікацію чи підготовку рукопису.

Учасники

Автор зробив свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

References

- 3D Scanning Will Be Used in Ukraine to Document Evidence of War Crimes (2022) / TECH-LABS. Aug 30, 2022. URL: <https://tech-labs.com/news/3d-scanning-will-be-used-ukraine-document-evidence-war-crimes>.
- Batiuk, O. V., Dmytriv, S. O. (2021). Do pytannia orhanizatsii rozsliduvannia viiskovykh zlochyniv [On the organization of war crimes investigations]. *Sotsialno-pravovi studii*. Vyp. 3 (13). URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3976> [in Ukrainian].
- Bieber, F. R., Buckleton, J. S., Budowle, B., Butler, J. M., Coble, M. D. (2016). Evaluation of forensic DNA mixture evidence: protocol for evaluation, interpretation, and statistical

- calculations using the combined probability of inclusion. *BMC Genetics*. Vol. 17. Art. 125. DOI: 10.1186/s12863-016-0429-7.
- Bondar, V. S. (2021). Osoblyvosti vyryshennia tekhniko-kryminalistychnykh zavdan dosudovoho rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen [Peculiarities of solving the technical and forensic tasks of pre-trial investigation of criminal offenses]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. Vyp. 66. DOI: 10.33994/kndise.2021.66.28 [in Ukrainian].
- Brown, A. G. (2006). The use of forensic botany and geology in war crimes investigations in NE Bosnia. *Forensic Science International*. Vol. 163. Is. 3. DOI: 10.1016/j.forsciint.2006.05.025.
- Cherviakova, O. V. (2020). Vidpovidalnist za voienni zlochyny: mekhanizmy ta protsesy vidnovlennia suverenitetu ta bezpeky Ukrainy [Accountability for War Crimes: Mechanisms and Processes for Restoring Ukraine's Sovereignty and Security]. *Forum prava*. № 61 (2). DOI: 10.5281/zenodo.3883835 [in Ukrainian].
- Documenting International Crimes and Human Rights Violations for Criminal Accountability Purposes: Guidelines for Civil Society Organisations* (2022) / European Union Agency for Criminal Justice Cooperation. 21 Sept 2022. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/publication/documenting-international-crimes-and-human-rights-violations>.
- Dufeniuk, O. M. (2022). Rozsliduvannia voiennykh zlochyntiv: lohistychni, kryminalistychni ta sudovo-medychni pytannia [Investigation of war crimes: logistical, criminalistic and forensic issues]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 4. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-4/88 [in Ukrainian].
- Fesenko, O. V. (2016). Osoblyvosti protsesualnoho dokazuvannia u kryminalnykh provadzhenniakh pro zlochyny, vchyneni na tymchasovo okupovanykh terytoriakh [Peculiarities of procedural evidence in criminal proceedings on crimes committed in the temporarily occupied territories]. *Osoblyvosti protsesualnoho dokazuvannia u kryminalnykh provadzhenniakh pro zlochyny, vchyneni na tymchasovo okupovanykh terytoriakh* : mat-ly kruhl. stolu. (Kyiv, 26.07.2016). Kyiv [in Ukrainian].
- Gupta, S., Gupta, V., Vij, H., Vij, R., Tyagi, N. (2015). Forensic Facial Reconstruction: The Final Frontier. *Journal of Clinical and Diagnostic Research*. Vol. 9. Is. 9. DOI: 10.7860/JCDR/2015/14621.6568.
- Koval, D. O., Avramenko, R. A. (2019). Voienni zlochyny. Osoblyvosti rozsliduvannia mizhnarodnykh zlochyntiv, skoienykh v konteksti zbroinoho konfliktu na Donbasi [War crimes. Peculiarities of international crimes investigations, committed in the context of the armed conflicts in Donbas]. Kyiv ; Odesa. URL: <https://truth-hounds.org/wp-content/uploads/2019/12/%D0%92%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D1%96-%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8-Truth-Hounds.pdf> [in Ukrainian].
- Kreeger, L. R., Weiss, D. M. (2003). *Forensic DNA Fundamentals for the Prosecutor. Be not Afraid*. USA : American Prosecutors Research Institute. URL: <https://www.crime-scene-investigator.net/APRI-DNAfundamentalsprosecutor.pdf>.
- Malanchuk, P. M., Mantula, A. P. (2017). Perspektyvy rozvytku kryminalistychnoi tekhniky v rozsliduvanni, rozkrytti i poperedzhenni zlochyntiv [Prospects for the development of forensic technology in the investigation, detection and prevention of crimes]. *Young Scientist*. № 11 (51). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_11_223 [in Ukrainian].
- Pavliuk, N. V. (2015). Poniattia ta innovatsiini zasady tekhniko-kryminalistychnoho zabezpechennia rozsliduvannia zlochyntiv [Concept and innovative principles of technical and forensic support of crime investigation]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2015_15_15 [in Ukrainian].
- Protokol Berkli z vedennia rozsliduvan z vykorystanniam vidkrytykh tsyfrovyykh danykh (2022) [Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations] / Upravlin. Verkhovn. komisara OON z prav liudyny ta Tsentru z prav liudyny Kaliforn. un-tu

- v Berkli, Yuryd. shk. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf> [in Ukrainian].
- Prykhodko, Yu. (2015). Osoblyvosti tekhniko-kryminalistychnoho zabezpechennia rozsliduvannia zlochyniv, poviazanykh z kryminalnymy vybukhamy [Features technical support forensic crime investigation, involved in criminal explosion]. *Visegrad Journal on Human Rights*. № 5/1. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/2305/1/%D0%9E%D1%81%D0%B%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%BE-%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%96%D0%B2%2C%20%D0%BF%D0%BE%D0%B2%E2%80%99%D1%8F%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B7%20%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BC%D0%B8%20%D0%B2%D0%B8%D0%B1%D1%83%D1%85%D0%B0%D0%BC%D0%B8.pdf> [in Ukrainian].
- Rajasekar, V., Predić, B., Saracevic, M., Elhoseny, M., Karabasevic, D., Stanujkic, D., Jayapaul, P. (2022). Enhanced multimodal biometric recognition approach for smart cities based on an optimized fuzzy genetic algorithm. *Scientific Reports*. Vol. 12. Art. 622. DOI: 10.1038/s41598-021-04652-3.
- Shulzhenko, A. V. (2022). Problemy dokazuvannia ob'ektyvnoi storony u zlochynakh pro porushennia zakoniv i zvychaiv viiny [Problems of proving of the objective party in crimes on violation of the laws and customs of the war]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav im. E. O. Didorenka*. Vyp. 2 (98). DOI: 10.33766/2524-0323.98.261-270 [in Ukrainian].
- Stepaniuk, R. L. (2022). Deiaki pytannia tekhniko-kryminalistychnoho zabezpechennia rozsliduvannia voiennykh zlochyniv [Some issues of technical and forensic support for the investigation of war crimes]. *Suchasni tendentsii rozvytku kryminalistyky ta kryminalnogo protsesu v umovakh voiennoho stanu : tezy dop. Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (Kharkiv, 25.11.2022). Kharkiv. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/15094> [in Ukrainian].
- Stepaniuk, R. L., Lapta, S. P. (2017). Novitni zarubizhni rozrobky ta perspektyvni doslidzhennia u haluzi tekhniko-kryminalistychnoho zabezpechennia protydii zlochynnosti [The latest foreign developments and advanced research in the field of technical and forensic support for combating crime]. *Pravo i Bezpeka*. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2017_2_19 [in Ukrainian].
- Vergano, D., Lisnycha, K. (2022). *Ukraine is jump-starting its war-crimes investigations with a French mobile DNA lab* / TheMessenger. 11/15/2022. URL: <https://themessenger.com/grid/a-french-mobile-dna-lab-is-helping-ukraine-investigate-war-crimes-and-mass-graves>.
- Yedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia za sichen — hruden 2022 roku (2022) [Single report on criminal offenses for January — December 2022] / Ofis Henprokurora : ofits. sait. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kryminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> [in Ukrainian].
- Сокуренько, В. (2023). Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування порушень законів і звичаїв війни. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 2 (31). С. 11—24. DOI: 10.32353/khrife.2.2023.02.